

**Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Факультет музичного мистецтва
Кафедра народно - інструментального виконавства**

ДУХОВІ НАРОДНІ МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ

*Методичні рекомендації
для самостійної роботи студентів з курсу «ІНСТРУМЕНТОЗНАВСТВО»
спеціальності В5 «Музичне мистецтво»
/профілізація «Народні інструменти»/*

Рівне – 2025

Духові народні музичні інструменти. Методичні рекомендації для самостійної роботи студентів з курсу «ІНСТРУМЕНТОЗНАВСТВО» спеціальності В5 «Музичне мистецтво» /профілізація «Народні інструменти»/. /Укладач Г.П.Турчин. – Рівне: РДГУ, 2025. – 17 с.

Укладач:

Турчин Г.П., старший викладач кафедри народно-інструментального виконавства факультету музичного мистецтва РДГУ.

Рецензент:

Трофимчук О.І., кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри народно-інструментального виконавства факультету музичного мистецтва РДГУ.

Друкується за ухвалою кафедри народно-інструментального виконавства Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 6 від 30 травня 2025 р.) та рішенням навчально-методичної комісії факультету музичного мистецтва Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 6 від 23 червня 2025 р.).

Методичні рекомендації адресовані студентам денної та заочної форми навчання і розроблені відповідно до робочої навчальної програми з курсу «Інструментознавство». Пропоновані в методичних рекомендаціях матеріали сприятимуть поглибленню теоретичних знань студентів при вивченні даної дисципліни.

Вступ

Як продукт матеріальної культури, українські народні музичні інструменти мають безпосереднє відношення до духовної культури народу. Їхні конструкційні особливості, виконавські можливості повною мірою відображають основні закономірності розвитку музичної культури, а також естетичні досягнення, виявлені в процесі еволюційного розвитку суспільства. Дослідженню духових народних інструментів присвячено низку музичних розвідок і праць таких науковців як Г. Хоткевич, А. Гуменюк, П. Іванов, В. Гуцал, Н. Матвеев, Б. Яремко, М. Корчинський, М. Лисенко-Дністровський, С. Марцинковський, Л. Черкаський та ін. Також варто сказати й про вагомий внесок майстрів-конструкторів у справу відродження та вдосконалення і запровадження у виконавську практику духових народних інструментів. Це – І. Скляр, В. Зуляк, Є. Бобровников, Н. Матвеев, Д. Демінчук, О. Шльончик, М. Тимофіїв, К. Євченко, Є. Федькін.

Духові народні інструменти належать до числа найдревніших. В історії музичної культури людства вони відіграли велику роль у становленні ансамблевої та оркестрової гри. В Україні вони використовувались як в сольному, так і в ансамблевому музикуванні.

В органіології духові інструменти належать до групи **аерофонів** (духових), яка поділяється на три підгрупи: **флейтові, язичкові і мундштучні**. За способом утворення звуку їх ще називають лабіальні (губні, від лат. labium – губи), лінгвальні (від лат. lingua – язик) та амбушурні (від фр. embouchure – рот).

Флейтові /лабіальні/ народні духові інструменти виготовляють з дерева, металу або кераміки. Принцип звукоутворення у них загальний і полягає у наступному: звук виникає внаслідок коливання повітряного стовпа в трубці, а для зміни висоти звучання використовують ігрові отвори. Найнижчий звук утворюється внаслідок закриття усіх ігрових отворів. За допомогою “передування” (сильнішої подачі струменю повітря) на деяких інструментах видобувають звуки на одну або дві октави вище.

ТЕЛЕНКА/мелінка, тилінка/. Здавна відомий народний духовий інструмент не тільки в Україні, але й серед інших слов'янських народів – молдован, румунів. Подібного виду флейти здавна знали в країнах Близького Сходу, Єгипті, Древній Греції. В нашій країні цей інструмент переважно зустрічається в Карпатському регіоні і є надбанням середовища вівчарів.

Теленка – це відкрита поздовжня пряма флейта без ігрових отворів. Матеріалом для виготовлення слугує тонкий стовбур ліщини, калини або бузини. Канал стволини циліндричний, верхній кінець (головка) загострений. Під час гри інструмент тримають у вертикальному положенні, інколи вище, відводячи нижній кінець дещо вправо. Головку притискають до нижньої губи та зубів, спрямовуючи повітряний струмінь на гострий край стінки трубки. Поперемінно відкриваючи та затуляючи вихідний отвір та змінюючи силу повітряного струменю, виконавець може видобувати звукоряд, побудований на натуральних обертонових звуках. Характер звучання теленки шиплячий, неголосний.

Г. Хоткевич писав, що на теленці, в основному, грали молоді хлопці, а О. Незовибатько зазначає, що на весіллях також грали і дівчата, акомпануючи виконавцю на сопілці [6, с. 57]. Варто сказати, що в музичному побуті використовуються також теленки, які мають свистковий пристрій. На такому інструменті, виготовленому власноруч, грав відомий виконавець Є.Бобровников.

Загалом у музичному побуті на теленці виконують найпростіші награвання ліричного характеру.

СКІСНА ДУДКА/коса дудка/. Являє собою різновид народних лабіальних інструментів, поширених в карпатському і поліському регіонах.

Скісна дудка – поздовжня свисткова флейта без денця, яка виготовлюється з бузини або ліщини. Канал стволини циліндричний, головка дзьобоподібна з свистковим отвором на лицьовому боці інструмента. За допомогою 6-ти ігрових отворів видобувається діатонічний звукоряд в обсязі

септими, а шляхом передування можна розширити звукоряд інструмента до двох октав.

Грають на інструменті так: обхоплюють губник губами, а язиком закривають вхідний отвір, залишаючи вузьку щілину для подачі повітря. Характер звуку скісної дудки свистячий, чистий, ніжний. Динамічна шкала сягає від піано до форте. Основні штрихи – легато, нон легато, стакато.

В 1980 р. скісну дудку модернізував відомий майстер і виконавець Є.Бобровников. Цей інструмент виготовлений із бамбука з діапазоном від Соль першої до Соль третьої октави. Її тембр насичений, а звук в динамічному відношенні сильний.

Народні музиканти виконують на скісній дудці нескладні пісенно-танцювальні мелодії, прикрашаючи їх мелізматичними візерунками. В українському народному оркестрі її можна використовувати епізодично або у поєднанні зі струнними чи іншими духовими інструментами.

МАЛА ФЛОЯРА/фрїлка, флюярка, гуцульська сопїлка/ - відкрита з обох боків порожнинна пряма флейта з ліщини або бузини, на корпусі якої розміщено 6 ігрових отворів, за допомогою яких можна видобути діатонічний звукоряд в обсязі септими. До початку ХХ ст., як зазначає Б.Яремко, автентична мала флюяра використовувалась у побуті гуцулів, зокрема вівчарів на полонинах. Протягом наступного столїття вона почала проникати до складу інструментальних музичних колективів України [119, с. 55].

Сучасна, вдосконалена мала флюяра виготовлюється з дерева або металу. Інструмент має 10 ігрових отворів (8 на лицьовому і 2 на тильному боці). Звукоряд хроматичний. Краї губника загострені і напівзаокруглені. Під час гри музикант тримає інструмент навскїс, спрямовуючи струмїнь повітря на гострий край губника. Мала флюяра дуже гнучкий, рухливий інструмент, має високі технічні і звукові можливості. Динамічна шкала сягає від піано до фортисимо. Діапазон – РЕ другої октави – СОЛЬ четвертої октави. Звуки нотуються октавою нижче дійсного звучання, тому інструмент вважають

транспонууючим. За тембром мала флюяра наближається до флейти, але її тембр недостатньо насичений обертонами, тому її звучання малоекспресивне, холодне, а у високому регістрі більш різке.

В українському народному оркестрі вона подвоює в унісон чи октаву мелодичну лінію або прикрашає її підголосковим візерунком, а також може виконувати самостійну сольну партію. Присутність малої флюяри в оркестрі сприяє ясності і свіжості звучання колективу.

ВЕЛИКА ФЛЮЯРА. Це відкрита з обох боків порожнинна пряма флейта циліндричної форми. Подібні інструменти вчені-археологи знаходили в розкопках епохи палеоліту. Схожі інструменти побутували і в країнах стародавнього світу: Єгипті, Індії, Персії, Греції, Римі, пізніше – в Європі. Велика флюяра була поширена і серед слов'янських народів. У поляків вона звалася фуяра, у румунів і молдован – флуєр, у сербів – фрула.

Велика флюяра виготовлюється з дерева, рідко з металу. Її довжина досягає 60 см. і більше. На корпусі розміщено 6 ігрових отворів. Краї губника загострені на конус та напівзаокруглені. Під час гри музикант тримає інструмент дещо навскіс, спрямовуючи струмінь повітря на гострий край губника. Інколи виконавець супроводжує гру голосом у вигляді нерухомого бурдона або досить розвинутого контрапункту, що створює враження гри на двох різних інструментах. Звукоряд флюяри діатонічний, в обсязі септими. Хроматично змінені тони видобуваються шляхом перекриття наполовину ігрових отворів. За допомогою передування можна отримати тони, що звучать октавою вище.

Тембр великої флюяри тьмянний, свистячий. Народні музиканти виконують на ній нескладні побутові мелодії або танцювальні награвання, прикрашаючи їх мелізмами.

В другій половині ХХ ст. музичний майстер і виконавець Д.Демінчук здійснив реконструкцію великої флюяри. Він виготовив інструмент з хроматичним звукорядом на 10 ігрових отворів, внаслідок чого виконавські можливості інструмента значно розширилися.

ОКАРИНА. Відома багатьом народам світу і за своєю будовою споріднена різним свистунам, які використовувались ще в епоху палеоліту. Окариноподібні інструменти здавна побутували в Китаї, Африці, Центральній Америці, Європі. У відмінність від різних свистунів окарина має музичне призначення, а сконструював її у 1860-му році італійський майстер Джузеппе Донаті. В перекладі з італійської окарина означає гусенятко. В Україні, зокрема на Гуцульщині, цей інструмент зветься “зозулька”.

Окарина належить до лабіальних духових інструментів, виготовлюється з глини або кераміки і складається з корпусу сферичної форми та свисткового пристрою. Переважно окарину використовують як сольний інструмент, але існують також ансамблі окарин, до складу яких входять окарини-пікколо, прими, альти, тенори, баритони і баси. Таке сімейство окарин в 1960-х роках ХХ-го ст. виготовив Чернігівський майстер О.Шльончик. Дещо пізніше Київський майстер і виконавець Д.Демінчук створив окарину з хроматичним звукорядом в строї РЕ і надав їй аплікатуру 10-тиотворної сопілки-прими, що значно полегшувало музикантам-сопілкарям паралельно використовувати окарину у своїй концертно-виконавській практиці. Її діапазон сягає від РЕ першої до ФА третьої октави, а динамічна шкала від піано до форте.

Загальний характер звучання окарини м’який, холодний. Основні штрихи у виконавстві – легато, нон легато, стакато. Прийоми гри - вібрато, фруллато.

Окрім сольного та ансамблевого виконавства, окарину можна використовувати в українському народному оркестрі, але переважно як епізодичний інструмент.

СОПІЛКА – один з найпоширеніших в Україні духових інструментів. Як писав Н.Матвеев “ Народ український шанує сопілку в піснях і казках, в легендах і переказах ” [5, с. 3].

Літописні джерела та твори живопису свідчать, що цей інструмент знали ще в стародавньому Єгипті, Індії, Греції, Римі, а знайдену під час

археологічних розкопок на теренах Дністра пастушу сопілку вчені означили як інструмент, якому налічується понад 20 тисяч років.

Сопілка під різними назвами відома багатьом народам світу: у поляків – фуярка, у чехів – сопеліна, у росіян – сопель, у білорусів – дудка. Свої назви має сопілка у грузинів, азербайджанців, прибалтійських народів.

Традиційна сопілка має свистковий присрій і 6 ігрових отворів на корпусі. Звукоряд діатонічний в обсязі септими. За допомогою “передування” можна розширити звукоряд інструмента до двох октав. Її звук своєрідний – м’який, свистячий і чим вище – тим світліший і яскравіший. Над вдосконаленням традиційної сопілки працювали такі музиканти і майстри як Є.Бобровников, В.Зуляк, І.Скляр, О.Шльончик, Н.Матвеев. Наприклад Є.Бобровников створив буртову і темброву сопілки. Буртова має металеве кільце, яке наполовину перекриває свистковий отвір на тильному боці стволини, від чого інструмент набуває вібруючого звучання. Темброва ж сопілка відрізняється дещо гугнявим тембром, оскільки її 7-й ігровий отвір заклеєно пергаментом. Однак найбільш досконалий інструмент було виготовлено в 1970-му році конструктором і виконавцем Д.Демінчуком.

Стволина і канал сопілки – циліндричні, голівка тупа. З тильного боку розташований свистковий отвір, а між ним і початком голівки вставляється у середину втулка (денце) з щілиною. На лицьовому боці висвердлюється вісім, а на тильному два ігрових отвори. Діапазон інструмента сягає від ДО другої до СОЛЬ четвертої октави. Звуки нотуються октаво нижче дійсного звучання, тому інструмент вважається транспонуючим. При закритих ігрових отворах видобувають основний тон. Способом “передування” отримують звуки октавою вище. Сучасна сопілка має значні технічні і художньо-виражальні можливості. В кантиленних мелодіях для поліпшення тембрального звучання використовують губну та грудну вібрацію. В ансамблево-оркестровій практиці сопілка виконує ті ж функції, що й мала флюяра. Однак у порівнянні з останньою, яка має яскравий і дещо різкий

тембр, сопілка звучить більш проникливо, м'яко, тепло і найчастіше використовується у наспівних епізодах.

До родини сопілкових інструментів також належать денцівка, півтора-денцівка, дводенцівка та жоломіга.

ДЕНЦІВКА – це пряма свисткова флейта призматичної форми з дзьобоподібною головкою, яка виготовлюється з ліщини, верби або липи. На Гуцульщині цей інструмент ще називають "сопівкою".

Канал стволини циліндричний. На лицьовому боці вирізується свистковий отвір, а між ним і краєм головки вставляється в середину дерев'яна втулка (денце) з щілиною для подачі струменю повітря. Інструмент має 5-6 ігрових отворів, звукоряд діатонічний. За допомогою "передування" можна отримати тони, що звучать октавою вище. Характер звуку денцівки м'який, свистячий. Динамічна шкала сягає від піано до форте. Основні виконавські штрихи – легато, нон легато, стакато. Прийоми гри вібрато, фруллато.

У побуті на денцівці, в основному, виконують пісенно-танцювальні награвання, прикрашаючи їх мелізмами. Використовують інструмент також в сольній та ансамблевій практиці.

ПІВТОРАДЕНЦІВКА. Інструмент являє собою різновид денцівки. Це парна пряма свисткова флейта усічено-призматичної форми з дзьобоподібною головкою і двома свистковими отворами на лицьовому боці інструмента, хоча зустрічаються інструменти з туповидною формою головки та свистковими отворами, розташованими на тильному боці інструмента.

Півтораденцівка виготовлюється з ліщини, груші або липи. На правій стволині (від виконавця) розташовано 6 ігрових отворів, які надають можливість видобути звукоряд в обсязі септими. За допомогою "передування" можна отримати тони, що звучать октавою вище. Ліва стволина не має ігрових отворів. Вона майже вдвічі коротша правої. Її звук виконує функцію бурдона, який звучить квінтою вище основного тону інструмента. Характер звучання півтораденцівки ніжний, свистячий,

насичений. Динамічна шкала сягає від піано до меццо-форте. Основні виконавські штрихи – легато, нон легато, стакато. Прийоми гри -вібрато, фруллато.

ДВОДЕНЦІВКА /дубельтівка/ – це парна поздовжня свисткова флейта, яку виготовлюють з деревини клена, липи або ялини. Такого типу інструменти були відомі ще в античному світі: Єгипті, Близькому сході, Греції, Стародавньому Римі. У слов’янських народів спарені флейти стали відомі десь наприкінці XVIII ст.

Традиційна дводенцівка має спільну стволину і дзьобоподібну головку з двома свистковими отворами на лицьовому боці. У середину головки вставляється дерев’яна втулка (чопик) з щілиною для подачі струменю повітря. В стволині висвердлюється два паралельних канали однакової довжини. На правій стволині (від виконавця) розміщено 5 ігрових отворів, які надають можливість видобути звукоряд в обсязі сексти. За допомогою “передування” можна отримати тони октавою вище. Лівий канал не має ігрових отворів. Його бурдонний звук ідентичний основному тону інструмента.

Звук дводенцівки ніжний, свистячий, оксамитовий. Динамічна шкала знаходиться в межах від піано до меццо-форте. Основні виконавські штрихи – легато, нон легато, стакато. В грі використовуються прийоми вібрато і фруллато. У побуті на інструменті виконують нескладні, прикрашені мелізмами мелодії пісенно-танцювального характеру.

Над вдосконаленням дводенцівки працювали Є.Бобровников, О.Шльончик, М.Коваль, П.Сухий, Д.Демінчук. Їм вдалося покращити звуко-технічні можливості інструмента шляхом додавання ігрових отворів на лівій стволині та збільшення їх кількості на правій до 6-ти.

ЖОЛОМІГА – парна пряма свисткова флейта, яка виготовлюється з цільної заготовки клена, липи або ялини. Трубки інструмента розходяться під невеликим гострим кутом. Кожна має свій свистковий отвір. На правій (від виконавця) висвердлюється 4 ігрові отвори, за допомогою яких можна

видобути діатонічний звукоряд в обсязі квінти. На лівій стволині розташовано 3 ігрові отвори, звуковий обсяг яких – кварта. За допомогою “передування” видобуваються звуки октавою вище. Динамічна шкала охоплює нюанси в межах піано – меццо-форте. Звук жоломіги свистячий, ніжний, теплий. Основні виконавські штрихи – легато, нон легато, стакато. В грі використовуються прийоми гри вібрато та фруллато. Інструменту доступні нескладні мелодії пісенно- танцювального характеру.

Традиційна жоломіга була реконструйована відомим виконавцем на духових народних інструментах Є.Бобровниковим. Його інструмент мав на лівій стволині 6 ігрових отворів, а на правій 4, що дозволяло виконувати інтервали в гармонічному викладі.

СВИРІЛЬ/кувиця, кувиці/ – один з найстародавніших українських духових народних інструментів, який здавна відомий багатьом народам світу. Його використовують у музичному виконавстві Азії, Європи, Південної Америки та островів Океанії. В Греції та країнах Західної Європи свиріль називають флейтою Пана (давньогрецького бога, покровителя пастухів), в Грузії – ларчелі, соінарі, в Росії – кугікли, в Литві – скудучай, в Молдові – най. В Україні цей інструмент набув поширення серед гуцулів, де отримав назву “ребро”.

Свиріль – багатостволинна закрита (знизу) флейта, яка складається з ряду трубок різної довжини. Існує два типи свирілі – однобічна і двобічна. Найчастіше використовується однобічна свиріль. Стволини інструмента розміщені у порядку зростання їхньої довжини; зверху мають серповидні зрізи, а знизу скріплюються дерев’яною дугоподібною основою.

Грають на свирілі у такий спосіб: інструмент підносять до губ і, направляючи під кутом струмінь повітря на гострий край стволини та пересуваючи його вправо або вліво, видобувають звуки різної висоти. Чим більший кут між стінкою трубки і струменем повітря, тим вищий звук і навпаки. За допомогою цього принципу звучання кожної трубки можна підвищувати або знижувати на півтон. Свиріль – дуже технічно рухливий

інструмент. Найбільш ефектно на ній використовується прийом гліссандо. Для отримання вібруючого звука свиріль під час гри злегка коливаються. Діапазон: СОЛЬ першої – СОЛЬ четвертої октави. Є інструменти з розширеним діапазоном від РЕ першої до ЛЯ четвертої октави. Звуки записуються октавою нижче дійсного звучання. На свирілі можна виконувати не тільки широкі наспівні мелодії, але й технічно рухливі епізоди.

Як і інші народні духові інструменти, свиріль пройшла шлях свого вдосконалення. До її модифікації долучалися такі майстри-музиканти як К.Євченко, Є.Бобровников, Д.Демінчук. Вдосконалені ними свирілі мали свисткові пристрої та ігрові отвори на стволинах.

В українському народному оркестрі чи ансамблі свиріль можна використовувати епізодично або як сольний інструмент.

Язичкові /лінгвальні/ – це музичні інструменти, які виготовлюють в основному з деревини, а звукоутворення на них здійснюється за допомогою одинарної чи подвійної тростини.

РІЖОК – духовий інструмент, найбільш розповсюджений на українському Поліссі. Інструмент складається з дерев'яної циліндричної трубки з пищиком чи тростиною та розтруба з коров'ячого рогу. На стволині розташовані шість ігрових отворів, які утворюють діатонічний звукоряд в обсязі септими. Звук ріжка сильний і дещо різкуватий. В інструментальних ансамблях та оркестрах він використовується порівняно рідко. Це пов'язано з труднощами звукоутворення і обмеженістю діапазону інструмента.

ДУДА/коза, баран, міх, волинка/ – духовий інструмент з повітряним резервуаром із шкіри кози, барана, знятої бурдюком. На шкірі лишають три отвори (на місці передніх ніг і голови тварини). Нижня частина зашивається, а шкіра вивертається шерстю усередину. В отворах закріплюють дерев'яні втулки, у котрі вставляють трубки: перша – для нагнітання у міх повітря зі зворотнім клапаном (сисак), друга – мелодична (карабка) з п'ятьма – шістьма ігровими отворами (за конструкцією аналогічна ріжку) та одній – двох бурдонних (гук). У верхні кінці мелодичної та бурдонних трубок вставлені

очеретяні або металеві голосники. На нижній кінець мелодичної трубки одягається дерев'яний чи роговий розтруб.

Гра на дуді полягає в наступному: виконавець тримає міх інструмента перед собою або під пахвою, бурдонна (бурдонні) трубка перевішується через зігнуту праву руку або закидається на плече. Набираючи в легені повітря, музикант тисне ліктем на міх, від чого звучання дуди не припиняється. Звук інструмента сильний, різкий, з характерним гугнявим відтінком.

Звукоряд інструмента діатонічний і не перевищує октави. Бурдонні трубки настроєні між собою у квінту (тоніка і домінанта). Дуда використовується в ансамблевій та оркестровій грі епізодично.

СУРМА. В Україні вона побутувала у полковій музиці Війська Запорозького. Відомостей про будову старовинної сурми не зберіглося. Її реконструкція була здійснена у 1950-х роках В.О. Зуляком на основі досліджень Г. Хоткевича. Цей інструмент мав вісім ігрових отворів. На початку 1960-х років майстер О.М. Шльончик сконструював сурму з шістьма ігровими отворами. А наприкінці 1970-х років Д.Ф. Демінчук виготовив хроматичну сурму, використавши аплікатуру концертної сопілки.

Сурма являє собою дерев'яну конусоподібну трубку з дзвоноподібним розтрубом на кінці. Подвійна тростина насаджується на конічний латунний шифт, який є продовженням каналу стволини інструмента. На трубці розташовано 10 ігрових отворів і один октавний клапан. Діапазон: ДО першої – ДО-МІ третьої октави. Звуки записуються за дійсним звучанням.

При всіх закритих отворах звучить основний тон, а інші тони хроматичного звукоряду видобуваються різними видами аплікатури. Сурма має сильний, дещо гугнявий звук, у технічному відношенні інструмент малорухливий. У тональностях, що перевищують три і більше ключові знаки, вона стає інтонаційно нестійкою. Функція сурми в оркестрі зводиться до виконання сольних партій або підтримки мелодичної лінії в тутті.

Крім вищеописаного інструмента, Г.К. Федькіним була виготовлена альтова сурма. Вона має 12 ігрових отворів, три з яких перекриваються клапанами. Діапазон: СОЛЬ малої – РЕ другої октави. Звуки записуються за дійсним звучанням. У нижньому регістрі сурма-альт має густий, соковитий тембр, у верхньому – різкий, пронизливий. Технічні можливості цього інструмента невисокі.

У 1970 році Є.М. Бобровников, а потім Г.К. Федькін створили сурму-бас. Її діапазон: ДО малої – СІ-бемоль першої октави. Звуки нотуються у скрипковому ключі октавою вище дійсного звучання. У нижньому регістрі вона має густий, тьмяний тембр, у середньому – блідий, м'який, у високому – напружений, з деяким гугнявим відтінком.

Сімейство сурм знайшло своє практичне застосування в Державному оркестрі народних інструментів України, оркестровій групі Державного заслуженого народного хору ім. Г.Г. Верьовки, самодіяльних колективах.

Мундштучні /амбушурні/ духові інструменти виготовляють з деревини. Для видобування звуку використовують металевий або дерев'яний мундштук, а головну роль у звукоутворенні відіграють губи виконавця.

ТРЕМБІТА – натуральний амбушурний інструмент циліндричної форми, який досягає трьох метрів у довжину і закінчується невеликим конічним розтрубом. Вона поширена в Закарпатті, де гуцули з її допомогою сповіщають про своє місцезнаходження у горах, передають інші умовні сигнали.

Трембіту виробляють з піхти або ялини способом повздовжнього розколу: заготовці надають зовнішню форму трембіти, розколюють навпіл, потім обидві половини видовбують, склеюють і міцно обвивають берестою. У верхню вузьку частину стволу вставляють дерев'яний, роговий або металевий мундштук. Інструмент не має ігрових отворів, тому його звукоряд натуральний. Мелодії виконуються на обертоновому звукоряді і тільки у верхньому регістрі. Звук трембіти густий, м'який. У той же час сила інструмента настільки велика, що його чути за багато кілометрів.

В українському народному оркестрі трембіта використовується як декоративно-епізодичний інструмент у творах з гуцульським колоритом.

ВІВЧАРСЬКА ДУДКА – це різновид трембіти. Її розмір може коливатися від 50 см. до 100 см., а процес виготовлення й функціональне застосування ідентичне трембіті. В Закарпатті цей інструмент ще називають «малою трембітою».

РІГ. В Україні цей інструмент відомий ще з часів Київської Русі. У теперішній час ріг переважно зустрічається на Поліссі та на Гуцульщині. Його довжина близько 1000 мм., форма конусоподібна, вигнута, а процес виготовлення ідентичний технології виготовлення трембіти. Для звукоутворення використовують металевий або дерев'яний мундштук. Звукоряд інструмента натуральний.

Ріг застосовують епізодично, переважно в фольклорних ансамблях, а також у побутових обрядах.

КОЗАЦЬКА ТРУБА – старовинний український духовий інструмент, який застосовувався у полковій музиці Війська Запорозького. Як самої труби, так і її детального опису не збереглося. Зображення подібного інструмента зустрічається на одному з бойових знамен тих літ. Воно й послужило майстру Г. К. Федькіну прототипом для її реконструкції.

Сучасна козацька труба складається з дерев'яної трубки, на якій є 8 ігрових отворів, розтруба і металевого мундштука. Над першим і четвертим отворами розташовані клапани, які підвищують звук на півтон. Інструмент має хроматичний звукоряд, звуки якого видобуваються шляхом різноманітних аплікатурних комбінацій. При закритих отворах видобувається звук ДО першої октави. За допомогою передування, застосовуючи тотожну аплікатуру, видобувають тони октавою вище. Звуковий діапазон: ДО першої – ДО третьої октави. Звуки нотуються за дійсним звучанням.

Труба, в залежності від свого регістру, має різну звукову забарвленість: в нижньому регістрі він тьмянний, в середньому – яскравий, і чим вище стає різким.

На трубі застосовуються ті ж штрихи, що й на інших народних духових інструментах, однак винятком є виконання мелізмів та гра на бурт”. За своїм звучанням козацька труба добре зливається з багатьма інструментами оркестру. Її використовують для виконання нескладних партій, окремих закличних фанфарних мотивів та в оркестровому тутті.

Відродження української етнічної свідомості останніми десятиліттями сприяє все більшому поширенню народних інструментів серед молодих музикантів. Сьогодні запроваджена велика кількість етнофестивалів, спрямованих на популяризацію давніх українських народних інструментів, серед яких найбільш популярними є духові. Важливо те, що до скарбниці українських народних інструментів увійшли ті, які століттями виготовлялися і вдосконалювалися українськими майстрами, передавалися з покоління в покоління і набули широкого розповсюдження серед музичної спільноти нашої країни.

Питання для самоконтролю

1. Праці яких науковців присвячені дослідженню українських народних інструментів?
2. Хто з вітчизняних майстрів-конструкторів здійснив вагомий внесок у справу відродження й вдосконалення духових народних інструментів?
3. До якої групи в органології належать духові інструменти?
4. На які підгрупи поділяється група аерофонів?
5. Внаслідок чого виникає звук на духових інструментах?
6. За допомогою якого прийому видобувають звуки октавою або двома октавами вище на флейтових духових інструментах?
7. Які з флейтових духових інструментів мають свистків пристрій?
8. Які з флейтових духових інструментів є відкритими порожнинними флейтами?
9. Які з зазначених духових народних інструментів є транспонуючими?
10. Які духові народні інструменти належать до підгрупи флейтових?

11. Які духові народні інструменти належать до підгрупи язичкових?
12. Які духові народні інструменти належать до підгрупи амбушурний?
13. Які з духових народних інструментів мають натуральний звукоряд?
14. Які з духових народних інструментів мають діатонічних звукоряд?
15. Який звуковий діапазон має мала флюяра?
16. Який звуковий діапазон має сопілка?
17. Який звуковий діапазон має вдосконалена окарина?
18. Який звуковий діапазон має свиріль?
19. Який звуковий діапазон має вдосконалена сурма-прима?
20. Який звуковий діапазон має козацька труба?

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуменюк А. І. Українські народні музичні інструменти / А.І. Гуменюк. – К. : Наук. Думка, 1967. – 241 с.
2. Іванов П. Г. Оркестр українських народних інструментів / П. Г. Іванов. – К. : Музична Україна, 1981. – 110 с.
3. Лисенко – Дністровський М. В., Марцинковський С. Л., Турчин Г. П. Українське народне інструментознавство: Навчальний посібник / М. В. Лисенко – Дністровський, С. Л. Марцинковський, Г. П. Турчин. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2012. – 127 с.
4. Марцинковський С. Л. Інструментознавство / С. Л. Марцинковський. – Рівне: РДГУ, 1999. – 150 с.
5. Матвеев Н. Д. Оновлення сопілки / Н. Д. Матвеев. – К.: Держ. Видавництво образотворчого мистецтва і муз. Літератури УРСР. – 37 с.
6. Незовибатько О. Д. Ознайомлення з народними музичними інструментами та організація інструментальних ансамблів / О. Д. Незовибатько. – К.: Музична Україна, 1966. – 88 с.
7. Скляр І. М. Подарунок сопілкарям: Практичний посібник / І. М. Скляр. – К.: Мистецтво, 1968. – 56 с.
8. Турчин Г.П. Сторінки подвижницької діяльності вітчизняних митців ХХ сторіччя з відродження українських народних інструментів. /Актуальні питання культурології: Альм. наук. т-ва «Афіна» кафедри івент-індустрій, культурології та музеєзнавства РДГУ. Вип. 22/ За ред. проф. В.Г. Виткалова. Рівне : РДГУ, 2023. С. 31 – 37.
9. Хашчеватська С.С. Інструментознавство. Підручник для вищих навчальних закладів культури і мистецтв III-IV рівнів акредитації. Вінниця, НОВА КНИГА, 2008. – 256 с., іл. ISBN N978-966-382-176-4

10. Черкаський Л.М. Українські народні музичні інструменти /Л.М.Черкаський. – К.: Техніка, 2003. – 264 с.
11. Яремко Б. І. Етноінструментознавство: Навчальний посібник / Б. І. Яремко. – Рівне: РДГУ, 2003. – 187 с.: л., нот.
12. Яремко Б. І. Музичні інструменти Гуцульщини /Б. І. Яремко. – Нар. творчість та етнографія. – 1986. – № 5.